

**LASTENSUOJELUASIAKKUUS JA
HUOLTAJIEN HÄPEÄ**

Linda Hyytiäinen

Kandidaatin

tutkielma

Sosiaalityö

Avoin yliopisto

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2022

TIIVISTELMÄ

LASTENSUOJELUASIAKKUUS JA HUOLTAJIEN HÄPEÄ

Linda Hyytiäinen
Kandidaatin tutkielma

Jyväskylän yliopisto, avoin yliopisto

Kevät 2022

27 sivua

Tämän tutkielman tarkoituksena oli tarkastella lastensuojeluprosessissa olevien huoltajien ja vanhempien häpeän ilmenemismuotoja sekä keinoja, joiden avulla voidaan vähentää häpeän kokemuksia. Tutkielmaa taustoitetaan häpeän syntyyn ja olemassaoloon liittyvällä kirjallisuudella mukaan lukien häpeän sietokykyteorian eri ulottuvuudet.

Kirjallisuuskatsauksen tutkimusaineisto koostui viidestä (n=5) vertaisarvioidusta Englannissa tehdystä tutkimusartikkelista. Aineisto valikoitui ennalta määriteltyjen sisäänotto- ja poissulkukriteerien perusteella. Ensimmäisen karsinnan jälkeen artikkeleita oli kahdeksan, mutta tarkemman tarkastelun jälkeen artikkeleita valikoitui viisi. Valikoitunut aineisto käsittelee sekä huoltajien että vanhempien häpeäkokemuksia, joilla oli asiakkuus Englannin lastensuojelujärjestelmässä. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysin keinoin.

Aineiston analyysin tuloksena muodostui kolme alateemaa, jotka sijoittuivat kahden pääteeman alle: 1) huoltajien kokema moniulotteinen häpeä ja 2) huoltajien häpeää vähentävät tekijät. Analyysin tuloksena selvisi, että pelkkä sosiaalityöntekijän läsnäolo voi aiheuttaa huoltajilla ja vanhemmilla häpeän kokemuksia. Häpeää aiheuttaa myös sosiaalityöntekijän negatiivinen arvostelu vanhemmuutta kohtaan. Tulosten mukaan sosiaalityöntekijän mukana olo palaverissa voi aiheuttaa huoltajalle tunteen vanhemmuuden arvostelusta. Huoltajien ja vanhempien häpeä ilmenee korostuneena tarpeena selviytyä yksin ja jättää kertomatta perheen todelliset tuen tarpeet sosiaalityöntekijälle. Huoltaja voi myös käyttäytyä aggressiivisesti sekä piiloutua tarjotulta avulta. Häpeä voi myös ilmetä huoltajan tai vanhemman näennäisellä yhteistyöllä, jolloin todelliset ongelmat jäävät ilmene ja perhe ei saa tarvitsemaansa apua.

Tutkielman tulosten perusteella sosiaalityöntekijän kunnioittava ja empaattinen kohtaaminen vähentää huoltajan kokemusta häpeästä. Huoltajien häpeää voi vähentää sosiaalityöntekijän ymmärrys häpeästä.

Avainsanat: häpeä, lastensuojelu, huoltaja, lapsen etu, sosiaalityö, vanhemmuus

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	3
2 TEOREETTINEN TAUSTA.....	4
2.1 Häpeän muotoutuminen.....	4
2.4 Lastensuojelu ja huoltajan kohtaaminen.....	6
2.5 Häpeän sietokykyteoria	7
3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	11
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	11
4.1 Tutkimusaineiston hakuprosessi.....	12
4.2 Tutkimusaineiston esittely	13
5 HUOLTAJIEN KOKEMA HÄPEÄ LASTENSUOJELUSSA.....	15
5.1 Huoltajien häpeää aiheuttavat tekijät.....	16
5.1.1 Häpeän laukaisijat.....	17
5.1.2 Huoltajien suojautumiskeinot	18
5.3 Keskeiset huoltajien häpeää vähentävät tekijät	19
5.3.1 Sosiaalityöntekijän työskentelytapojen merkitys	19
6 POHDINTA.....	22
LÄHTEET	25

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni huoltajien sekä vanhempien kokemaan häpeään lastensuojelun prosessissa nousi käytännön työstä, jossa on tullut esille, että osa huoltajista tuntee häpeää lastensuojeluasiakkuuden vuoksi. Lastensuojeluasiakkuus herättää vanhemmissa erilaisia tunteita, kuten pelkoa, ahdistusta ja häpeää. Tämän kandidaatin tutkielman tarkoituksena on kuvata häpeän tunteita huoltajien kokemuksina lastensuojelun prosessissa. Päädyin käyttämään tutkielmassa huoltaja-termiä, koska sillä tarkoitetaan henkilöä, joka vastaa lapsen hoivasta sekä huolenpidosta. Huoltaja on käsite, jota myös käytetään lastensuojelun asiakirjoissa.

Häpeä on vähäisesti tutkittu ja väärinymmärretty tunne. Häpeää voidaan kuvata tietoisuudeksi omasta puutteellisuudesta sekä arvottomuuden kokemukseksi. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään jopa rutiininomaisesti häpeää, joka liittyy lastensuojelun sensitiivisiin aiheisiin. Huoltajan ja sosiaalityöntekijän kohtaamisiin vaikuttaa myös se, miten perheet ja sosiaalityöntekijä kokevat lastensuojeluprosessin. (Gibson 2018, 33.)

Aikaisemman tutkimuksen mukaan häpeän ja arvottomuuden kokemuksen lievittämiseksi ihminen etsii erilaisia selviytymiskeinoja. Yksi selviytymiskeino on pysytellä kotona seinien sisäpuolella ja etsiä apua muilta kuin virallisilta tahoilta. Olosuhteiden todellisuudesta vaikeneminen auttaa myös lieventämään häpeän ja arvottomuuden kokemuksia. Sosiaalityöntekijöillä on kuitenkin keskeinen rooli huoltajien tukemisessa sekä häpeää aiheuttaviin tilanteisiin puuttumisessa. Monille sitoutuminen palveluihin lisää kuitenkin häpeän tunnetta ja vähitellen riittämättömyyden sekä alemmuuden tunteet jäävät pysyviksi. (Munford 2009, 54.)

Käyn työn alussa läpi häpeän käsitettä sekä siihen liittyvää teoreettista taustoitusta. Kirjallisuuskatsauksen tuloksissa esittelen huoltajien kokeman häpeän ilmenemismuotoja sekä siihen liittyviä tekijöitä. Pohdintaosuudessa kokoan yhteen tutkimusten kautta saatua tietoa peilaten sitä häpeän sietokykyteoriaan sekä pohdin sitä, minkä takia häpeän huomioon ottaminen lastensuojelun prosessissa on tärkeää.

2 TEOREETTINEN TAUSTA

Ihmisen kyvystä kokea häpeää voidaan ajatella, että hän on sisäistänyt elinympäristönsä odotukset ja vaatimukset. Ihminen on sosiaalinen olento, joten häpeästä irtaantuminen kokonaan ei todennäköisesti olisikaan mahdollista, sillä ihmistä kiinnostaa mitä muut ajattelevat hänestä. Häpeällä on myös sosiaalinen ulottuvuus, joten se voi synnyttää ihmisessä voimakkaan halun kontrolloida ja tämä voi johtaa siihen, että pelko häpeään joutumisesta ohjaa ihmisen toimintaa. Pahimmillaan tämä johtaa siihen, että pelko häpeästä alkaa kontrolloimaan ihmistä niin paljon, että se rajoittaa tämän elämää. (Viljanen 2011, 69.) Kehityspsykologian näkökulmasta häpeä syntyy ihmiselle varsin myöhään, vasta ennen kuin lapsi täyttää neljä. Häpeä ja syyllisyys kehittyvät yleensä samanaikaisesti. Häpeän kehittyminen on yhteydessä ihmisen sosiaalisten taitojen sekä moraalisen arviointikyvyn syntyyn. (Kettunen 2011, 62-63.)

Vuonna 2021 tehtiin 93 705 lapsesta lastensuojeluilmoitus ja ilmoituksia tehtiin 173 466. Tämä tarkoittaa sitä, että ilmoitukset ja ilmoituksen kohteena olevien lasten määrä kasvoi seitsemän prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Lastensuojeluilmoitusten määrä on kasvanut vuodesta 2018 19% ja ilmoitusten kohteena olevien lasten määrä 15%. Eniten lastensuojeluilmoituksia tehtiin 13-17- vuotiaista lapsista. 2021 lastensuojelun avohuollon asiakkaita oli 38 343. Lukumäärä on pienentynyt vuodesta 2020 3%, joka tarkoittaa 983 lasta. (THL.)

2.1 Häpeän muotoutuminen

Häpeällä on taipumusta vaikuttaa ihmisen käyttäytymiseen, tunteisiin sekä ajatteluun. Ihminen tiedostaa häpeän, mutta häpeä vaikuttaa myös tiedostamatta. Häpeä voi laueta joskus pelkän sanan tai vaikka hajun vaikutuksesta, jolla ei ole häpeän kanssa todellisesti mitään tekemistä. Tätä reaktiota kutsutaan häpeänappulaksi, joka on kuin tuntematon laukaisija, jota painamalla seuraa häpeä. Häpeänappulan juuret ulottuvat yleensä ihmisen varhaislapsuuteen. (Malinen 2012, 44.) Häpeän tunteminen ei välttämättä liity siihen, että ihminen kokisi itsensä muita huonommaksi, vaan vertailuihin omien arvojen ja normien välillä. Ihminen voi kokea häpeän tunnetta, jos ei ole kyennyt toimimaan omien arvojen mukaisesti. Häpeän ajatellaan liittyvän omaantuntoon ja siihen liittyvään tunteisiin arvoista.

Ihmisen omatunto muotoutuu siihen liittyvien tunteiden vaikutuksesta ja samalla ihmisen eettinen persoonallisuus kehittyy. Häpeän voidaan myös ymmärtää tarkoittavan vastavuoroisuuden puutetta, josta varhaisimpana esimerkkinä vierastava vauva, joka häpeää, kun hänet kohtaakin joku muu kuin äiti. (Kettunen 2014,16. & Ikonen & Rechhard 2012, 184.)

Häpeää on pidetty tunteena, jossa ihminen huomaa muiden suhtautuvan hänen tekoihinsa kielteisesti. Häpeä voi myös syntyä, kun ihminen pohtii mitä muut hänestä ajattelevat. Häpeään vaikuttaa myös kulttuuriset arvot sekä merkitykset. Tämän vuoksi myös jokainen häpeäkokemus on subjektiivinen ja syntyy ihmisen oman tulkinnan sekä arvojen kautta. Häpeä paljastaa ihmisestä jotain olennaista, koska kaikessa mitä ihminen tekee on mukana oma identiteetti sekä siihen liittyvä kulttuurinen – ja sosiaalinen todellisuus. Vaikka häpeää pidetään pohjimmiltaan kielteisenä asiana, sillä on myös positiivisia seurauksia. Se voi saada ihmisen toimimaan kunniallisesti, kun ihminen ei siihen muuten välttämättä kykenisi. Häpeän positiivisena puolena voidaan pitää myös sitä, että ihminen kykenee myös huomioimaan muut ihmiset. (Viljanen 2011, 64-68.)

Häpeää seuraa usein arvottomuuden tunne. Häpeästä kärsivä ihminen voi jättäytyä syrjään sosiaalisista tilanteista, joissa joutuisi ilmaisemaan itseään. On kuitenkin myös mahdollista, että ihminen pyrkii peittelemään tällaista minäkuva, jolloin tilanne kääntyy päinvastaiseksi ja ihmisestä tulee dominoiva ja toisia vähättelevä. (Kettunen 2014, 27.) Tyypillistä pitkäkestoiselle häpeälle on sen aiheuttama muutos ihmisen tekoihin ja ajatteluun. Pitkäkestoinen häpeä laukaisee ihmiselle usein häpeätunteen, jolle ei välttämättä ole olemassa loogista selitystä. Jos ihminen on kokenut häpeää jo lapsena, se seuraa yleensä läpi aikuisuuden. (Malinen 2012, 44-45.) Ihmisen kokiessa itsensä pohjimmiltaan arvottomaksi sekä mitättömäksi, on hänelle muodostunut häpeäidentiteetti. Tämä kehittyy vähitellen ihmiselle, joka kohtaa toistuvasti häpeäkokemuksia. Näin ollen häpeäkokemukset muodostuvat identiteetiksi ja elämänasenteeksi. (Kettunen 2014, 30.)

Häpeän ja syyllisyyden erona voidaan pitää sitä, että häpeän kokemus on syvällä ihmisyydessä. Syyllisyyden kokemus liittyy enemmän ihmisen tekoihin ja toimintaan. Häpeä oman itsensä häpeämiseen. Syyllisyyden juurisyy on usein helpompi löytää kuin häpeän. Syyllisyyden ja häpeän välillä on monimutkaista dynamiikkaa, joka voi kuvastua siten, että häpeä voi syntyä uudelleen, kun ihminen paljastuu syylliseksi. Ihmisellä voi olla

myös taipumusta paeta häpeää syyllisyyteen ja syyllisyyttä häpeään. Ihminen tekee näissä tilanteissa valinnan kumpaa tunnetta on sillä hetkellä helpompi sietää. (Kettunen 2014, 21-23.) Tyypillistä häpeälle on myös se, että se tekee ihmisen voimattomaksi. (Scheff 2000, 92.) Syyllisyyden tunne kohdistuu johonkin ihmisen tekoon, joten se on helpompi tunne työstää kuin häpeä. Se on myös yleensä mahdollista hyvittää tai korjata. Hyvittämällä tekonsa tai tekemättä jättämisensä syyllisyyden tunne poistuu. Häpeä sen sijaan on syvällä ihmisen sisimmässä, minuudessa. (Viljamaa 2018, 7-8.)

2.4 Lastensuojelu ja huoltajan kohtaaminen

Lastensuojelu on toimintaa, jota säätelee laki. Lastensuojelun tarkoituksena on omalta osaltaan varmistaa, että lasten oikeudet toteutuvat sekä turvata lapsen kasvu ja terveys. Syitä lastensuojelun tarpeeseen voivat olla esimerkiksi yllättävät muutokset elämäntilanteissa, kriisit sekä muut perheen tasapainoa haastavat tilanteet. Lastensuojelun tarve voi kestää koko lapsuuden tai sen tarve voi olla lyhytaikaista. (Bardy 2009, 39-41.)

Sosiaalityöntekijällä on tärkeä rooli johtaessa lastensuojelun prosessia, sillä oikeanlaisella kohtaamisella sekä vuorovaikutuksella on merkitystä prosessin onnistumisen kannalta. (Svenlin 2020, luento.) On tärkeää, että sosiaalityöntekijä saa luotua yhteyden huoltajaan sekä tarjoamaan hänelle mahdollisimman turvallisen kohtaamisen, jossa huoltaja pystyy käsittelemään häpeäkokemuksensa sekä riittämättömyyden tunteensa. Ilman tätä mahdollisuutta nämä negatiiviset tunteet vain vahvistuvat. (Munford 2009, 54.) Lastensuojelussa liikutaan paljon erilaisten tunteiden ympärillä ja käsitellään hyvin sensitiivisiä aiheita. Työn luonteeseen kuuluu siksi, että häpeä sekä sen ympärillä liikkuminen tulevat tutuiksi ja sosiaalityöntekijöille häpeän kanssa työskentely muodostuu jopa rutiininomaiseksi. Häpeä ei kuitenkaan ole helppo tunne sosiaalityöntekijälle eikä asiakkaalle. Sosiaalityöstä on tehty tutkimusta erityisesti leimaamisteorian pohjalta ja tutkimuksen mukaan sosiaalityö voi olla yksi asiakkaan häpäisijöistä. (Eronen 2004, 193.)

Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu lastensuojelun prosessissa ottaa puheeksi vaikeita asioita ja myös puuttua havaittuihin epäkohtiin. Sosiaalityöntekijä joutuu puuttumaan lapsen kokemaan tai tekemään pahaan. Puuttuminen voi olla lapselle leimaavaa, mutta

puuttumattomuus lapsen mitätöimistä. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan ohitetaanko jonkun häpeä ja ketä loppujen lopuksi suojellaan. (Eronen 2004, 194.) Lastensuojelun ja sosiaalityöntekijän tehtävä on kuitenkin varmistaa, että lapsen etu toteutuu kaikessa toiminnassa. On tärkeää, että sosiaalityöntekijä varmistaa lapsen edun toteutumisen myös niissä tilanteissa, joissa huoltajan sekä lapsen edut ovat keskenään ristiriidassa. (Heinonen, 2016, 250-251.)

2.5 Häpeän sietokykyteoria

Käytän tutkielmassani Brownin (2006) häpeän sietokykyteoriaa (engl. *Shame resilience theory*). Käytän englanninkielisen alkuperäistutkimuksen rinnalla lähteenä suomeksi käännettyä: *En olekaan yksin. Totuus perfektionismista ja riittämättömyyden tunteesta*. (Brown 2012) Brownin häpeän sietokykyteoria olisi voinut toimia tutkielmassani läpileikkaavana teoreettisena kehyksenä, mutta olisin sitonut liiaksi tutkielmaa yhden teorian ympärille. Nykyisellään ilman nojaamista yhteen viitekehykseen on ollut mahdollista käsitellä laajemmin kirjallisuutta sen sijaan, että häpeän sietokykyteoria ohjaisi liiaksi ajattelua.

Brown tutki naisten kokemaa häpeää ja tutkimuksen pohjalta Brown tuo näkökulmia sekä keinoja häpeän ymmärtämiseen ja siihen miten häpeänsietokykyä rakennetaan. Brownin tutkimuksen tarkoituksena oli luoda teoria, joka selittää a) miksi ja miten erityisesti naiset kokevat häpeää, b) kuinka häpeä vaikuttaa naisiin ja c) eri prosesseja ja strategioita, joita naiset käyttävät ratkaistakseen häpeän vaikutukset itseensä. (Brown 2006, 44.)

Häpeä ja pelko liittyvät toisiinsa. Häpeään liittyvä pelko tarkoittaa yleensä pelkoa yhteyden menettämisestä, naurunalaiseksi joutumisesta, omasta puutteellisuudesta sekä siitä että itsestä paljastuu jotakin. Brown teki tutkimuksessa myös havainnon, että vaikka jokaisella häpeän laukaiseminen oli yksilöllistä, mutta löytyi myös selvästi yhteneväisiä kokemuksia. Yhteneväistä on häpeän kokeminen ikään kuin verkkona (kuva 1), joka kerrokset muodostuvat yhteisön ristiriitaisista odotuksista sekä kilpailusta. Seuraavien odotusten todettiin olevan määrääviä, joita ovat: ketä, mitä ja kuinka meidän pitäisi olla. Häpeäverkkoon liittyvät odotukset, ovat osin mahdottomia saavuttaa. Häpeäverkossa

lähimpänä keskustaa ovat puoliset, perhe, ystävät ja minä. Ihminen pelkää eniten, että yhteys heihin vaarantuisi. Tämä tarkoittaa sitä, että häpeä voimistuu, mitä enemmän läheisemme tai itse asetamme odotuksia. Verkon uloimpana kerroksena ovat mm. kollegat ja ryhmän muut jäsenet, jotka voivat myös omalta osaltaan aiheuttaa häpeää. Myös median sijainti on häpeäverkon ulkoreunassa. Median lisäksi televisio, mainokset ja markkinointi vahvistavat häpeän kulttuuria. Häpeäverkolle on myös tyypillistä se, että siinä olevat kerrokset muuttuvat ristiriitaiseksi ja keskenään kilpaileviksi. (Brown 2012, 50-53.)

Häpeäverkon käsite havainnollistaa, kuinka vaihtoehdot ovat rajallisia ja odotukset kauaskantoisia. Nämä vahvistuvat joka käänneessä ja kutoutuvat lukuisten kokemusten ja suhteiden kautta. Osallistujat joutuivat usein tilanteisiin, joissa loukkuun jääminen oli väistämätöntä; häpeäverkko kietoi heidät saavuttamattomiin odotuksiin tai useisiin ristiriitaisiin odotuksiin, joita ei voitu täyttää samanaikaisesti. Tämän vuoksi yhteydet piti katkaista. Verkko on myös sopiva metafora ilmaista ajatusta jumissa ja loukussa olemisesta, mikä kuvaa häpeän kokemista. (Brown 2006, 46.)

Empatian kokeminen ja jakaminen yhdisti ihmisiä, joiden häpeänsietokyky oli korkea. (Brown 2012, 63.) Empatiaa kuvataan kyvyksi havaita tilanne toisen ihmisen näkökulmasta eli nähdä, kuulla ja tuntea toisen ainutlaatuinen maailma. Tutkimus tunnistaa neljä empatian määrittelevää ominaisuutta: a) kyky nähdä maailma sellaisena kuin muut sen näkevät; b) olla tuomitsematon; c) ymmärtää toisen henkilön tunteita; ja d) antaa ymmärrystä toisen henkilön tunteista. (Brown 2006, 47.)

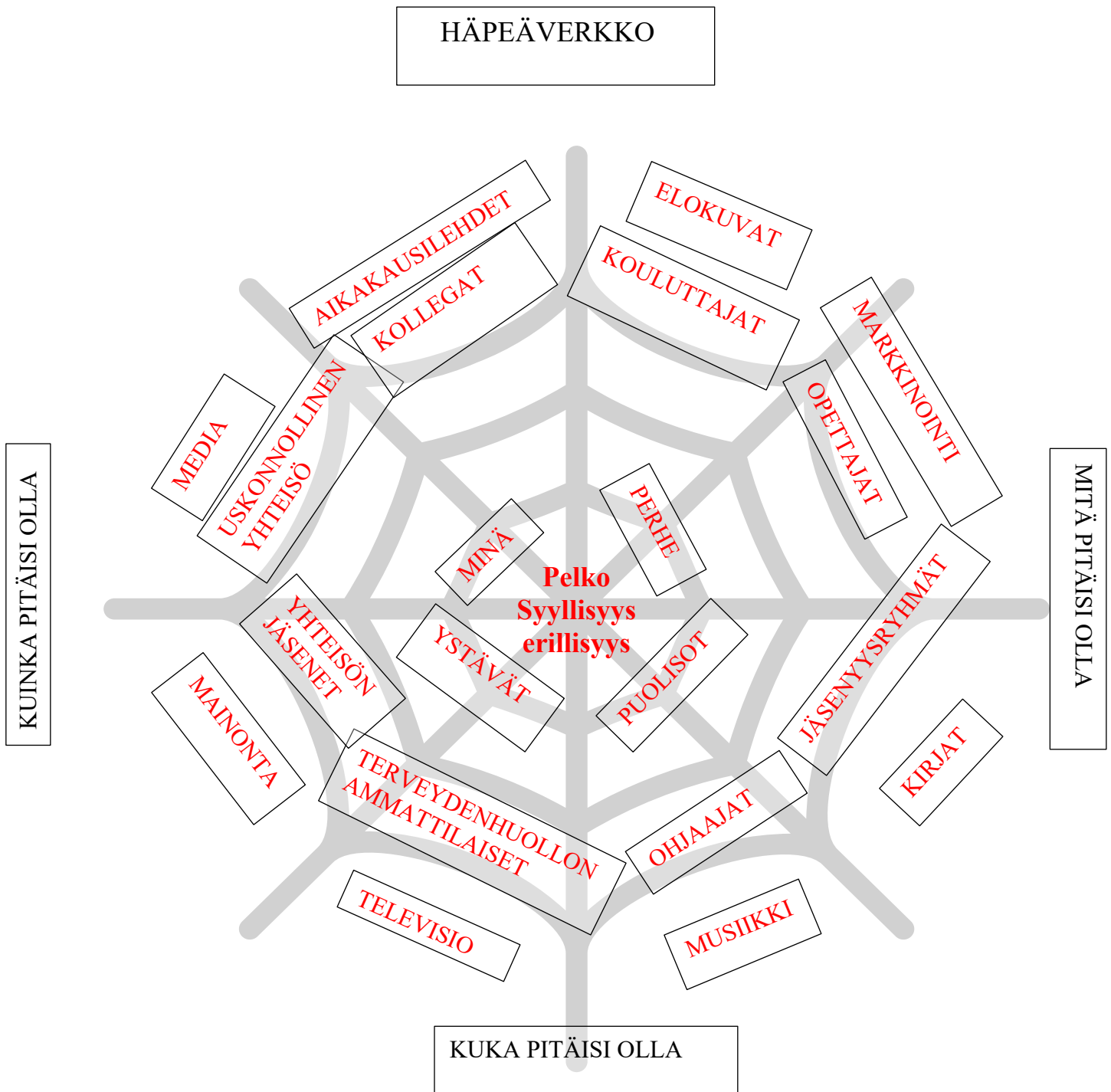
Häpeän sietokykyä on Brownin mukaan yksikertaisesti mahdollista rakentaa paremmaksi sietämisen harjoittelulla. Tutkimuksessa Brown teki havainnoin, että hyvän häpeänsietokyvyn omaavilla naisilla oli neljä yhdistävää tekijää, joita voidaan kutsua häpeänsietokyvyn neljäksi elementiksi. Nämä neljä elementtiä ovat: häpeän tunnistaminen sekä häpeän laukaisijoiden ymmärtäminen, kriittisen tietoisuuden harjoittelu, ulospäin suuntautuminen ja häpeästä puhuminen. (Brown 2006, 43-51)

Häpeän tunnistaminen on tärkeää, koska tiedostaessa häpeän tunteen on tämä ensimmäinen häpeänsietokyvyn elementeistä. Häpeän tunnistamisen jälkeen on mahdollista siirtyä häpeän laukaisijoihin. Jokaisen häpeän laukaiseminen on yksilöllistä, jonka tunnistaminen ja ymmärtäminen on prosessi. Hyvälle häpeänsietokyvyllä on ominaista, että pystyy

tunnistamaan häpeän laukaisijat, mutta ennen kuin ihminen pystyy tunnistamaan häpeän laukaisijansa on tämän tutustuttava ei-toivottuihin identiteetteihin. (Brown 2012, 102-106.) Monet tutkimukseen osallistujat tunnistivat sanoja, kuten äänekäs ja töykeä, ei-toivotuiksi identiteeteiksi, jotka liittyvät puhumiseen. Nämä erityiset ei-toivotut identiteetit tulivat esiin haastatteluissa, kun osallistujat kuvailivat vaikeuksia navigoida sosiaalisissa sekä kulttuurisissa odotuksissa. Tämä taas johtaa haluttomuuteen jakaa mielipiteitä aiheissa, joka voi aiheuttaa muissa epämukavan olon. Kriittisellä tietoisuudella tutkimus tarkoittaa sitä, että henkilöt, jotka olivat tietoisia omista heikkouksistaan omasivat paremman häpeän sietokyvyn. Tutkimus sitä vastoin osoitti, että ne, joilla oli vähän tai ei ollenkaan kriittistä tietoisuutta näytti usein puuttuvan taidot, joita tarvitaan häpeäkokemuksiensa purkamiseen ja kontekstualisointiin. Sen sijaan, että he olisivat yhdistäneet kokemuksensa suurempiin ongelmiin, he yksilöivät tilanteen ja vahvistivat ajatusta, että he ovat huonoja eivätkä hyväksymisen arvoisia. (Brown 2006, 46-47.)

Häpeästä puhuminen on ”häpeän kielen” sujuvuuden kehittämistä. Sujuvuus mahdollistaa vuoropuhelun häpeästä ja häpeän sietokyvystä. Häpeästä puhuminen antaa meille keinoja lisätä häpeän sietokykyä. Naiset kertoivat, että kielen hankkiminen, jonka avulla he pystyivät ilmaisemaan häpeäkokemuksiaan tarkasti, lisäsi heidän kykyään tunnistaa ja nimetä häpeä ja lisäsi heidän ymmärrystään häpeän kokemusten ulkoistamisen ja jakamisen tärkeydestä. (Brown 2006, 49.)

KUVIO 1

Häpeäverkko Brownia (2004, 45) mukailten

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tämän kandidaatin tutkielman tarkoituksena on selvittää huoltajien kokemaa häpeää lastensuojelun prosessissa. Tutkielma pohjautuu kirjallisuuteen. Olen kiinnostunut lastensuojelun asiakkaiden huoltajien kokemasta häpeästä ja siksi rajaan tutkielman koskemaan juuri huoltajien kokemaa häpeää enkä perehdy tässä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten häpeäkokemuksiin. Haluan nostaa esille myös häpeän sietokykyteorian ja pohtia sen vaikutuksia huoltajien häpeäkokemuksiin.

Tutkielmassani pyrin löytämään vastaukset seuraaviin kysymyksiin:

- 1. Miten häpeä ilmenee huoltajilla?**
- 2. Mitkä tekijät vähentävät huoltajien häpeää?**

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Toteutan kandidaattitutkielmani kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Tämän kuvailevan kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on tarkastella huoltajien kokemaa häpeää lastensuojelussa. Tarkoituksena on etsiä aikaisempien tutkimusten perusteella, millä tavoin huoltajilla ilmenee häpeää sekä mitkä tekijät vähentävät huoltajien häpeää.

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yleiskatsaus, jota käytetään yleisemmin kirjallisuuskatsausten perustyypeistä. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen aineiston valintaa eivät rajoita tiukat metodiset säännöt ja käytettävissä olevat aineistot ovat laajoja. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkimuskysymykset ovat lähtökohtaisesti väljiä. (Salminen 2011, 6.)

4.1 Tutkimusaineiston hakuprosessi

Asettamani tutkimuskysymykset ohjasivat aineiston valintaprosessia ja poissuljin aineiston, jossa käsiteltiin häpeää muusta kuin lastensuojelun kontekstista ja huoltajien tai vanhempien kokemuksina. Aineiston rajautumisesta johtuen jäi aineisto suppeaksi ja jouduin valitsemaan saman kirjoittajan artikkeleita yhteensä kolme.

Aloitin kirjallisuuskatsauksen aineistonkeruun tammikuussa 2022. Aiheeksi valitsin Huoltajien kokeman häpeän lastensuojelun prosessissa. Aihetta valitessani minua kiinnosti myös huoltajien kokema häpeä liittyen lastensuojelun alkuarviointiin. Tutustuin tarkemmin lähdeaineistoon ja jouduin kuitenkin toteamaan, että alkuarviointiin liittyä häpeä olisi rajannut työtäni liiaksi. Aineistonkeruuta suoritin tammikuun 2022 ja kesäkuun 2022 välillä.

Alkuperäinen kiinnostukseni kirjallisuuskatsauksessa suuntautuu huoltajien häpeäkokemukseen lastensuojelun prosessissa. Rajattu aihe rajasi jo itsessään merkittävän määrän lähteitä tarkastelun ulkopuolelle ja keskityin tarkastelemaan pääosin häpeää vain lastensuojelun kontekstissa.

Kirjallisuuskatsauksen aiheen perusteella etsin aineistoa seuraavilla hakusanoilla: lastensuojelu, häpeä, vanhemmat, huoltajat, lapsen etu ja sosiaalityö. Huomasin, että kiinnostukseni huoltajien kokemaan häpeään osoittautui suomenkielisen aineiston hankinnan kannalta hyvin niukaksi. Siksi päädyin lopulta etsimään ainoastaan englannin kielistä tutkimusta, joka myös valitsimillani hakusanoilla oli suppeaa aineistoin löytämisen kannalta. Englanninkielisessä aineistonhaussa käytin hakusanoina child protection, shame, parents ja social work.

Häpeää käsittelevästä aineistoista huomioin ainoastaan sellaiset aineistot, jotka liittyivät lastensuojeluun. Poissulkukriteeriksi lähdehaussa määrityykin muu kuin lastensuojeluun ja huoltajiin liittyvä häpeä. Toisena poissulkukriteerinä käytin tutkimusten julkaisuaikaa ja otin tarkasteluun ainoastaan 2008 jälkeen tehtyjä tutkimuksia. Kolmantena poissulkukriteerinä minulla oli onko artikkeli vertaisarvioitu. Saatavilla olevan lähdeaineiston niukkuuden takia minun ei tarvinnut muita poissulkukriteerejä määritellä. Ensimmäisen karsinnan jälkeen

minulla oli kahdeksan artikkelia, mutta luettuani aineistoa tarkemmin rajautui aineisto lopulta viiteen artikkeliin.

Aineiston sisäänottokriteerit:	Aineiston poissulkukriteerit:
vertaisarvioitu	ei vertaisarvioitu
suomi, englanti	muu kuin suomi tai englanti
tuoreempi kuin 2008	vanhempi kuin 2008

4.2 Tutkimusaineiston esittely

Olen valinnut kirjallisuuskatsaukseeni viisi tutkimusta, joiden kautta etsin vastausta tutkimuskysymykseeni. Kaikki tutkielmassa käytetyt artikkelit ovat Englannissa tehtyjä englanninkielisiä tutkimuksia. Käyttämieni tutkimusten ensimmäisenä valintakriteerinä on se, tarkasteleeko tutkimus huoltajien kokemaa häpeää lastensuojelun prosessissa. Tutkimuksista vanhin on vuodelta 2011 ja uusin 2018. Tutkielmassa käyttämäni artikkelit koskevat Englannin lastensuojeluprosessia sekä huoltajien kokemuksia prosessista. Kolmessa tutkimuksessa kirjoittajana on ollut Matthew Gibson.

Ensimmäinen aineisto Matthew Gibson, 2013: *Shame and guilt in child protection social work: new interpretations and opportunities for practice*. Gibson käsittelee häpeää ja syyllisyyttä koskevaa tutkimusta. Tutkimus esittää, että vanhempien ja huoltajien kokemalla häpeällä on mahdollisesti merkittävä rooli sosiaalityöntekijän ja huoltajan kohtaamisissa. Tutkimuksessa esitellään häpeää vähentäviä työskentelytapoja sosiaalityön käytäntöihin.

Toinen käyttämäni aineisto on Jim Walker, 2011: *The relevance of shame in child protection work*. Tutkimuksessa Walker perehtyy lastensuojelutyöhön liittyvään häpeään heijastaen sitä kiintymyssuhdeteoriaan sekä psykoanalyysiin. Tutkimus esittää, että sosiaalityöntekijöiden ymmärrys häpeästä auttaa työskentelemään siten, että sosiaalityöntekijä ei lisää huoltajan tai vanhemman häpeää.

Kolmas käyttämäni aineisto Matthew Gibson, 2018: *The shame and shaming of parents in the child protection process: findings from a case study of an English child protection*

service. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa oli tarkoituksena selvittää, mikä rooli ylpeydellä, häpeällä, syyllisyydellä ja nöyryytyksellä lastensuojelun sosiaalityössä. Tutkimus toteutettiin Englannissa kahdessa eri lastensuojelun tiimissä. Tutkimukseen osallistui molempien tiimien päälliköt sekä yhteensä 19 sosiaalityöntekijää. Tutkimuksessa haastateltiin 15 sosiaalityöntekijää.

Neljäs käyttämäni aineisto Anna Gupta, 2015: *Poverty and shame- messages from social work*. Artikkelin on tutkimus työpajoista, joissa sosiaalityöntekijöitä koulutettiin työskentelemään köyhydessä olevien perheiden kanssa, joilla on lastensuojeluasiakkuus. Työpajoihin osallistui viiden sosiaalityöntekijän lisäksi 10 huoltajaa sekä neljä tutkijaa.

Viides aineistoni Rosie Smithson ja Matthew Gibson, 2015: *Less than human: a qualitative study into the experience of parents involved in the child protection system*. Kvalitatiivinen tutkimus vuodelta 2013 vanhemmista, jotka olivat tuolloin lastensuojeluasiakkuudessa Englannissa. Tutkimuksessa tehtiin seitsemän syvähaastattelua ja siihen osallistui 19 huoltajaa

Olen koonnut tutkielmassani käytetyt aineistot alla olevaan taulukkoon.

Tekijä	Artikkeli	Vuosi	Artikkelin sisältö
Matthew Gibson	<i>Shame and guilt in child protection social work: new interpretations and opportunities for practice</i>	2013	Väitöskirjatutkija tarkastelee artikkelissaan sosiaalityöntekijöiden kohtaamaa vanhempien sekä huoltajien kokemaa häpeää.
Jim Walker	<i>The relevance of shame in child protection work</i>	2011	Tutkimus häpeän vaikutuksesta lastensuojelussa.

Matthew Gibson	<i>The shame and shaming of parents in the child protection process: findings from a case study of an English child protection service</i>	2018	Tutkimuksessa selvitettiin mikä rooli häpeällä syyllisyydellä sekä nöyryytyksellä on lastensuojelutyössä Englannissa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastateltiin 15 sosiaalityöntekijää ja kaksi esihenkilöä.
Anna Gupta	<i>Poverty and shame-messages from social work</i>	2015	Artikkeli sosiaalityöntekijöille suunnatusta koulutusohjelmasta, jossa opetetaan työskentelemään köyhyydessä elävien perheiden kanssa, joilla lastensuojelun asiakkuus.
Rosie Smithson ja Matthew Gibson	<i>Less than human: a qualitative study into the experience of parents involved in the child protection system</i>	2015	Kvalitatiivinen tutkimus vanhempien kokemuksista lastensuojelussa Englannin lastensuojelujärjestelmässä. 17 syvähaastattelua, joihin osallistui 19 huoltajaa

5 HUOLTAJIEN KOKEMA HÄPEÄ LASTENSUOJELUSSA

Aineiston analyysin tuloksena syntyi kaksi pääteemaa : huoltajien kokema moniulotteinen häpeä ja huoltajien keskeiset häpeää vähentävät tekijät sekä alateemoina häpeän laukaisijat, huoltajien suojautumiskeinot ja sosiaalityöntekijän työskentelytapojen merkitys.

Häpeä on yleensä seurausta siitä, miten asiakkaat sekä työntekijät kokevat lastensuojeluprosessin. (Gibson 2013, 333-343.) Lastensuojelun sosiaalityöhön liittyy aina ristiriita Sosiaalityön tarkoituksena on vaalia ihmisoikeuksia, kunnioittaa moninaisuutta, edistää sosiaalista tasa-arvoa ja kollektiivisuutta. Samanaikaisesti aiemmat tutkimukset ovat

kuitenkin osoittaneet, että lastensuojelu aiheuttaa asiakkailleen hämmennystä, häpeää sekä nöyryytystä. Toisin sanoen sosiaalityö aiheuttaa nöyryytystä ja häpeää erityisesti niille, keitä varten ammattikunta alun perin syntyi. (Gibson 2018, 217-218.) Lastensuojelujärjestelmän tarkoitus on ollut pohjimmiltaan lasten suojeleminen haitoilta, mutta mitä tämä käytännössä tarkoittaa ja miten se saavutetaan? Järjestelmä on ollut pitkään julkisen ja poliittisen kritiikin kohteena. Aiemmat Englannissa tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, että vanhempien kokemukset lastensuojelujärjestelmästä ovat olleet ristiriitaisia: jotkut ovat pitäneet sitä hyödyllisenä ongelmien ratkaisemisessa ja toiset vahingollisena. (Smithson & Gibson 2015, 565-566.)

5.1 Huoltajien häpeää aiheuttavat tekijät

Häpeä on yleisesti jäänyt vähemmälle huomiolle sosiaalityössä ja on ollut laiminlyöty aihe. Mielenkiinto on lähinnä keskittynyt enemmän tunteiden kanssa työskentelyyn. Häpeällä on kuitenkin suuri merkitys lastensuojelutyössä. Aiempi tutkimus on ehdottanut, että häpeän juuret ovat ensimmäisissä elinvuosissa ja johtuvat pitkittyneistä lapsen ja hänen ensisijaisten hoitajiensa välisestä vastavuoroisuuden puutteesta. Tutkimus myös väittää, että häpeä on kaikkialla lastensuojelutyössä ja että ilman häpeän ymmärtämistä sosiaalityöntekijät todennäköisesti työskentelevät tavoilla, jotka lisäävät häpeän tunnetta entisestään. (Gibson 2013, 336 & Walker 2011,451.)

Pelkkä sosiaalityöntekijän läsnäolo tilanteissa koetaan vanhemmuuden negatiiviseksi arvioimiseksi, joka luo huoltajalle häpeän tunteita. Sosiaalityön tilanteissa huoltaja käy keskustelua tuntemattoman henkilön kanssa, jolla on oikeus määritellä perheen tilanne virallisiin asiakirjoihin. On luonnollista, että kohtaaminen herättää monia voimakkaita ja negatiivisia tunteita. Gibson myös esittää, että hänen tutkimuksensa aineiston perusteella voidaan todeta, että osa sosiaalityön toimista on sen luontaista, että se herättää huoltajassa häpeää, keskittyy huoltajan häpeään tai etsii keinoja, jotta voi saada huoltajan kokemaan häpeää tai jopa nöyryytystä niistä toimista, joita huoltaja on tehnyt. (Gibson 2018, 227-229.) Samoja havaintoja on tehnyt Gupta (2015, 134) Puhuessaan kokemuksistaan lastensuojeluprosessista huoltajat kertoivat häpeän ja leimautumisen tunteista, jotka johtuvat pelkästä sosiaalityöntekijöiden osallistumisesta heidän elämäänsä. Näitä tunteita pahensivat

sosiaalityöntekijöiden tekemä syyttely sekä etukäteistuomiot. Huoltajat toivat esille esimerkkejä kokemuksistaan, joita olivat epäkunnioituksen tunne, sosiaalityöntekijä ei usko huoltajaa tai pitää tätä valehtelijana sekä oletuksena, että huoltaja on tehnyt jotain väärin. Myös Gibson (2018, 222.) esittää, että vanhemmuuden arviointi herättää häpeää varsinkin naisissa enemmän kuin mikään muu asia, kuten tutkimuksen analysointi osoittaa. Huoltajat eivät vain häpeä toimia, tapahtumia ja tilanteita, jotka johtavat lastensuojeluun, vaan itse lastensuojelun prosessia. Tällaisia kokemuksia pahensivat yksittäiset työntekijät, jotka syyttivät vanhempia lapselle aiheutetusta vahingosta. Jos huoltaja ei vaikuttanut sosiaalityöntekijän mielestä tarpeeksi häpeävältä saattoi sosiaalityöntekijä lisätä toimillaan huoltajan häpeää.

5.1.1 Häpeän laukaisijat

Lastensuojeluun yleisesti liitettäviä häpeän laukaisijoita on vaikeaa nimetä, mutta tutkimus tunnistaa lastensuojelun prosessista tietyt aiheet, jotka voivat laukaista häpeäreaktion. Näitä ovat äitiys, isyys, perhe sekä vanhemmuus ja näihin liittyvät stereotypiat. Huoltajat kokivat lastensuojelun prosessissa, että heidän vanhemmuutensa tuli kyseenalaistetuksi ja tuomituiksi. (Gibson 2013, 336.) Osa lastensuojelun prosessissa olevista huoltajista kokee häpeää myös arvioimalla itsensä negatiivisesti. Tämän lisäksi on myös häpeän tunnetta, joka aiheutuu sosiaalityöntekijöiden tekemästä arvostelusta huoltajia kohtaan. Henkilöt, jotka ovat kokeneet yhteiskunnan eriarvoisuutta ja ovat sosiaalisesti heikommassa asemassa kokevat tällaiset tunteet erityisen voimakkaasti. He ovat todennäköisimmin myös enemmän tekemisissä sosiaalityöntekijöiden kanssa ja häpeä on heille aktiivisesti läsnä. Huoltajilla on myös pelkoa sosiaalityöntekijöiden mahdollisesta kielteisestä asenteesta ja monet kokevat, että sosiaalityöntekijät ovat menettäneet empatiakykynsä heitä kohtaan. Tutkimuksen mukaan yleisimmät lastensuojelun asiakkaista liittyvät merkinnät alan kirjallisuudessa olivat "ei voida hoitaa", "ei reagoi", "vaarallinen", "yhteistyökyvytön" tai "kyvyttömät huolehtimaan lapsistaan". Tällainen termistö pahentaa huoltajan häpeän tunnetta, koska huoltajat kokevat tulleensa kohdelluksi tavalla, joka on ristiriidassa sen kanssa, keitä he haluaisivat olla. (Gibson 2013, 335-337.) Huoltajat kokivat myös kotikäynnit häpeällisinä kokemuksina, jos sosiaalityöntekijät käyttäytyivät vähättelevästi tai epäkunnioittavasti. Häpeän tunteet liittyivät myös huoltajien kokemukseen "hallinnan puutteesta" heidän

elämäänsä vaikuttavissa päätöksissä. (Gupta 2015, 135) Sen sijaan Smithson & Gibson (2016, 572) esittävät, että huoltajat eivät pitäneet positiivisia kokemuksia lastensuojelusta välttämättömänä tai tärkeänä. Monet huoltajat kuitenkin kokivat, että heistä tehtiin epäoikeudenmukainen ja negatiivinen vaikutelma ja tästä vaikutelmasta tuli keskustelujen ja suunnitelmien perusta, kun he tapasivat lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Huoltajat myös kokivat, että heillä ei ollut samoja oikeuksia osallistujana, päätöksentekijänä tai kumppanina neuvotteluissa, joissa he pyrkivät parantamaan oman perheensä tilannetta. Huoltajat kokivat tämän häpeää aiheuttavana.

5.1.2 Huoltajien suojautumiskeinot

Sosiaalityöntekijä voi lisätä huoltajan häpeää negatiivisella arvostelulla, joka voi johtaa siihen, että huoltaja välttelee sosiaalityöntekijää ja on vain näennäisesti yhteistyössä. Tämä voi lisätä riskiä siihen, että huoltaja pyrkii luomaan perheen tilanteesta sellaisen kuvan, jonka sosiaalityöntekijä haluaa nähdä. Tällä huoltaja pyrkii johtamaan sosiaalityöntekijän huomion pois todellisista huolenaiheista. (Gibson 2013,336.) Häpeä voi saada huoltajan toimimaan aggressiivisen itsenäisesti ja omiin kykyihin luottavaisesti. Huoltajilla voi olla pelkoa, että jos he näyttävät heikkoutensa, niin se aiheuttaa lisää häpeää. (Walker 2011, 456.) Tutkimus tunnistaa myös häpeän potentiaalisena aiheuttajana huoltajat, joita on kaikkein vaikeinta sitouttaa yhteistyöhön sosiaalityöntekijöiden kanssa. Englannissa ja Walesissa 2009 tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että noin 75% huoltajista koettiin yhteistyöhaluttomiksi, vihamielisiksi sekä sosiaalityöntekijöitä vältteleviksi. Tutkijat löysivät näistä tekijöistä yhteyden häpeän selviytymiskäyttäytymiseen, jossa tunnistetaan viha, vihamielisyys sekä aggressiivisuus. Näitä tunteita sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään säännöllisesti. (Gibson 2013, 337.) Myös Walker nostaa esiin häpeäkäyttäytymisen muotoja. (2011, 454.) Yksi vastaus häpeän tunteeseen on vetäytyminen itseensä. Häpeä voi johtaa jääytymiseen, jossa henkilö tuntee itsensä yksinäiseksi, paljastuneeksi ja kauhistuneeksi. Seuraus tästä voi sitten olla piilottelua ja itsensä peittelyä. Häpeälle alttiut, johtaa pelkoon joutua nöyryytetyksi. Puhuminen tai mielipiteen ilmaiseminen on tuolloin riski nöyryytyksestä. Tämän seurauksena monet ihmiset, jotka ovat alttiita häpeälle, viettävät elämänsä piilossa maailmalta.

5.3 Keskeiset huoltajien häpeää vähentävät tekijät

Vaikka huoltajat kokevat häpeää lastensuojelun sosiaalityön yhteydessä, voi huoltajan kokema häpeän määrä riippua suuresti sosiaalityöntekijän toimintatavasta. Sosiaalityöntekijän on mahdollista toimia lapsen turvallisuus keskiössä, mutta samalla työskennellä siten, että huoltajat vahvistuvat ja toimivat lapsen edun mukaisesti. Kohti turvallisempaa ja inhimillisempää lastensuojelua on mahdollista edetä, kun otetaan huomioon ja puututaan huoltajien kokemaan häpeään. Sosiaalityöntekijöiden tulee siksi oppia työskentelemään häpeää vähentävin keinoin. Tärkeää on, että sosiaalityöntekijä saa huoltajat ymmärtämään, että heidän tulee muuttaa toimintatapojaan, jotta lapsen etu toteutuu. Tämän kaltainen työskentely on suhdeperusteista työskentelyä, jonka keskiössä on empatia. Empatian pitäminen työskentelyn keskiössä vähentää myös häpeää. (Gibson 2013, 339-340.)

5.3.1 Sosiaalityöntekijän työskentelytapojen merkitys

Kuten jo aiemmin todettu, niin häpeä jää usein lastensuojelutyössä huomiotta. Häpeän tietoisuus voi kuitenkin auttaa sosiaalityöntekijää ymmärtämään lastensuojeluprosessissa olevien huoltajien ajoittain hämmentävääkin käyttäytymistä. (Walker 2011, 462.) Tutkimukset myös osoittavat, että osa sosiaalityöntekijöistä pyrki hallitsemaan huoltajan kokemaa häpeää siten, että sosiaalityöntekijä tarjosi tukea ja valitsi sanansa siten, että huoltaja tuli tosissaan kuulluksi. Huoltajat arvostivat sosiaalityöntekijän positiivisia vuorovaikutuspyrkimyksiä, mutta yksittäisellä työntekijällä ei kuitenkaan koettu olevan mahdollisuutta lievittää tai estää huoltajan kokemaa häpeää lastensuojeluprosessista. (Gibson 2018, 223.)

Tutkimus ehdottaa kuutta eri työskentelytapaa, jotta sosiaalityöntekijä toimisi häpeää vähentävällä tavalla. Ensimmäisenä tutkimus nostaa sosiaalityöntekijän teoreettisen ymmärryksen häpeästä. On tärkeää, että sosiaalityöntekijä ymmärtää miten häpeä vaikuttaa, jotta hän voi työskennellä sensitiivisin keinoin vanhemman sekä lasten kanssa. Muutoin on vaarana, että sosiaalityöntekijä työskentelee tavalla, joka saa vanhemman perääntymään yhteistyöstä. (Gibson 2013, 339.) Sama aihe nousee esille toisesta tutkimuksesta, jossa on

tehty havainto, että usein auttamistyössä työskentelevät kärsivät itse häpeästä ja toisista huolehtiminen on alitajuinen defenssi häpeän käsittelyyn. Siksi onkin tärkeää, että auttamistyössä työskentelevä on sinut oman häpeänsä kanssa, ennen kuin alkavat käsittelemään auttamisen kohteena olevien ihmisten häpeää. Sama tutkimus nostaa esille häpeälle alttiit sosiaalityöntekijät, jotka kokevat selkeän, avoimen kommunikoinnin vaikeaksi varsinkin stressitilanteissa. On tärkeää, että sosiaalityöntekijällä on tarpeeksi resilienssiä kestää stressitilanteet, jotta kommunikointi toimii. (Walker 2011,446, 457.),

Toiseksi tutkimus esittää, että koska huoltaja ei välttämättä pysty sanoittamaan häpeän tunnettaan on sosiaalityöntekijän tiedostettava huoltajan sanaton sekä sanalliset vihjeet häpeästä ja oltava tarkkana, ettei häpeän kokemus jää huomioimatta. Kolmanneksi esitetään, että sosiaalityöntekijän tulee nähdä huoltaja myös muissa rooleissa kuin ainoastaan huolikeskiössä. On tärkeää, että sosiaalityöntekijä tunnistaa myös huoltajan vahvuudet, joka omalta osaltaan on työskentelyä kohti häpeää vähentävää toimintatapaa. Neljänneksi tutkimus ehdottaa, että sosiaalityöntekijän on tärkeää osata esittää huoltajien toimintaan liittyvät huolenaiheet empatiakykyisesti sekä inhimillisesti pitäen lapsen edun keskustelun keskiössä. Olennaista on se, että huoltaja ymmärtää käyttäytymisensä eikä keskity siihen, että sosiaalityöntekijä arvioi häntä negatiivisesti. Viidenneksi Gibson pitää tärkeänä, että sosiaalityöntekijä tekee myös lastensuojelun asiakkaana oleville lapsille selväksi, miksi työntekijä on mukana heidän elämässä. Lasten on tärkeää ymmärtää, että he eivät ole toimineet väärin. Keskustelu lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä lisää lapsen luottamuksen sekä hyväksynnän tunnetta. Kuudenneksi aineisto alleviivaa, että asiakasperheille luodaan tukiverkosto, jonka avulla perhe saa tukea haitallisten toimintatapojen muuttamiseen. Yhteydentunne vähentää häpeän kokemusta, joka on yleensä myös syynä siinä, että huoltajat eivät uskalla hakea apua ajoissa. (Gibson 2013,339.)

Huumori toimii vastalääkkeenä häpeään. On myös tärkeää, että ihminen tulee ymmärretyksi ja emotionaalisesti kohdatuksi sosiaalityöntekijän toimesta. Sosiaalityöntekijän tekemät interventiot ovat usein sen kaltaisia, että ne aiheuttavat vanhemmalle lisää häpeää. Tämän vuoksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijä esittää vanhemmalle rakentavaa kritiikkiä vasta sitten, kun vahva luottamus on saavutettu. Tuolloinkin on tärkeää muistaa, että kritiikin tulee kohdistua vanhemman toimintaan eikä häneen persoonaan. Tärkeää on myös, että koska usein sosiaalityöntekijän väliintulo lisää vanhemman häpeää, on sosiaalityöntekijän osattava antaa vanhemmalle aikaa ja tilaa käydä läpi kokemuksiaan. Tällöin työskentely voi toimia

häpeää vähentävänä eikä päinvastoin. Walker esittää myös, että työskentelyn tavoitteena tulisi olla tunteiden siirtäminen häpeästä syyllisyyteen, koska kun syyllisyys kasvaa, niin häpeä vähentyy. Syyllisyyteen liittyy empatia, jonka avulla ihminen pystyy tarkastelemaan omaa käytöstään suhteessa muihin ja sitä kautta myös muuttamaan vahingollista käyttäytymistään. Oleellista tässä on kuitenkin se, että huoltajan on koettava olonsa turvallisiksi sekä luottamaan sosiaalityöntekijään, jotta muutos voi tapahtua. Walker (2011, 460-461)

On myös tärkeää, että sosiaalityöntekijä tunnistaa huoltajan kokemuksen stigmasta, häpeästä ja pelosta menettää lapsensa. Nämä kaikki edellä esitetyt vaikuttavat huoltajien kykyihin ottaa yhteyttä lastensuojeluun ja pyytämään apua. Huoltajat näkivät myös tärkeänä, että sosiaalityöntekijän tulee olla helposti lähestyttävä, kunnioittava sekä yksilöllisesti perheen tarpeet huomioon ottava. (Gupta 2015, 136.)

Vaikuttaa siltä, että häpeällä on taipumus piiloutua ihmiseltä itseltään sekä ympäristöltä. Häpeän on mahdollista ilmetä moninaisesti ja se voi olla myös naamioitunutta. Huoltajien voi olla vaikeaa myöntää, että he tuntevat häpeää ja siksi salaavat sen sekä itseltään ja sosiaalityöntekijöiltä. Tämä saattaa osittain selittää, miksi häpeän tutkimus on ollut vähäistä ja miksi sosiaalityön on ollut hidasta löytää häpeään ymmärrystä. Häpeän tiedetään olevan kaikkialla läsnä, mutta se jätetään usein huomiotta lastensuojelutyössä. On kuitenkin hyvä muistaa, että häpeän tiedostaminen voi auttaa ymmärtämään huoltajien toimintaa, kun he tulevat kohdatuksi lastensuojelun prosessissa. (Walker 2011, 461.)

6 POHDINTA

Kirjallisuuskatsaukseni kokoaa yhteen viisi tutkimusta, jotka ovat käsitelleet vanhempien ja huoltajien kokemuksia Englannin lastensuojelun prosessissa. Tässä kandidaatintutkielmassa olen tarkastellut miten häpeä ilmenee huoltajilla ja mitkä tekijät vähentävät huoltajien kokemaa häpeää. Tarkastelemistani aineistoista käy ilmi Gibsonin esittämä (2018, 217-218.) ristiriita, jonka mukaan sosiaalityö aiheuttaa nöyryytystä ja häpeää erityisesti niille, keitä varten ammattikunta alun perin syntyi. Lastensuojelun ristiriita tulee myös esille siinä, että Walker (2011, 451) ja Gibson (2013, 336) esittävät, että sosiaalityöntekijän on tärkeää oppia työskentelemään siten, että hän ei lisää huoltajien häpeää, mutta Gibson (2018, 227) sekä Gupta (2015, 134.) tuovat esille, että pelkkä sosiaalityöntekijän läsnäolo lisää huoltajan kokemaa häpeää. Ristiriitaa aineistossa lisäsi myös se, että Gibson kuitenkin esittää, että sosiaalityöntekijän toiminnalla ei ole merkitystä huoltajan häpeäkokemuksen kannalta. Aineistossa kävi myös ilmi, että osa huoltajista ei pitänyt hyvää kokemusta sosiaalityöntekijän kanssa merkittävänä asiana. (Smitshon & Gibson 2016, 572)

Vanhemmuuden arviointi aiheuttaa erityisesti naisissa häpeän tunteita (Gibson 2018, 222.) Sama tulee ilmi häpeän sietokykyteoriaan liittyvässä häpeäverkossa (kuvio 1), jonka mukaan juuri vanhemmuus on yksi häpeää lisäävistä tekijöistä.

Tutkielmassa käytetyssä aineistossa käy ilmi, että positiivinen palaute ja empatia toimivat häpeää vähentävinä tekijöinä. Sosiaalityöntekijän on tärkeää pitää keskiössä lapsen etu, mutta esittää huoltajille asiat siten, että huoltajat tulevat kohdatuksi empaattisesti sekä positiivisessa vuorovaikutuksessa. Empatian merkitys tulee esille myös häpeänsietokykyteoriassa, sillä empatian kokeminen ja jakaminen yhdistää ihmisiä, joiden häpeänsietokyky on korkea. (Brown 2012, 63.) Empatiaa kuvataan kyvyksi havaita tilanne toisen ihmisen näkökulmasta eli nähdä, kuulla ja tuntea toisen ainutlaatuinen maailma. Tutkimus tunnistaa neljä empatian määrittelevää ominaisuutta: a) kyky nähdä maailma sellaisena kuin muut sen näkevät; b) olla tuomitsematon; c) ymmärtää toisen henkilön tunteita; ja d) antaa ymmärrystä toisen henkilön tunteista. (Brown 2006, 47.) Brownin esittämät empatiakykyyn määritellyt ominaisuudet tulivat esille myös käymässäni aineistossa, jossa korostui sosiaalityöntekijä, joka on empaattinen ja tuomitsematon.

Huoltajat kokivat, että sosiaalityöntekijän arvostelu lisäsi heidän kokemaa häpeää ja huumori koettiin häpeää vähentävänä tekijänä.

Häpeänsietokykyteorian yksi peruselementeistä on häpeän laukaisijoiden tunnistaminen. (Brown 2012, 102-106.) Käyttämäni aineisto nostaa häpeän laukaisijoista äitiyden, isyyden, perheen, vanhemmuuden sekä näihin liittyvät stereotypiat. Käyttämäni aineisto esittää, että myös huoltajan kokemus oman tilanteen hallinnan puutteesta, negatiivinen itsearviointi sekä vähättely voivat laukaista häpeän huoltajassa.

Aineiston analyysin perusteella voidaan todeta, että sosiaalityöntekijän työskentelytavalla on merkitystä huoltajan häpeää vähentävänä tekijänä. Kunnioittavalla ja empaattisella kohtaamisella huoltaja tulee kuulluksi ja se mahdollistaa yhteistyön siten, että huoltaja uskaltaa tuoda sosiaalityöntekijälle esiin perheen todelliset haasteet. Lastensuojeluprosessin onnistumisen kannalta myös sosiaalityöntekijän ymmärryksellä häpeästä on merkitystä. Sosiaalityöntekijän on tärkeää olla myös sinut oman häpeänsä kanssa. (Walker 2011, 460-461) On huomioitava, että pelkkä sosiaalityöntekijän läsnäolo tilanteissa aiheuttaa huoltajalle häpeää. Käyttämäni aineisto ei tuonut esille sitä, että kokemusta olisi mahdollista täysin ehkäistä, vaikka sosiaalityöntekijä työskentelisi häpeää vähentävin tavoin.

Aineistosta käy ilmi, että häpeä ilmenee huoltajilla eri tavoin. Tämän vuoksi sosiaalityöntekijän on tärkeää olla tietoinen häpeästä, jotta on mahdollista ymmärtää huoltajien toimintaa. Häpeä voi ilmetä huoltajilla siten, että todelliset ongelmat pyritään piilottelemaan ja toimitaan niin sanotusti näennäisesti yhteistyössä. On myös mahdollista, että huoltaja alkaa käyttäytymään vihamielisesti tai aggressiivisesti. (Gibson 2013, 337.) Aineisto tunnistaa myös häpeän ilmenemisen siten, että huoltaja vetäytyy itseensä ja kokee yksinäisyyttä. Tämän lisäksi häpeä voi ilmetä itsensä piilottelulla ja peittelyllä. Häpeä ilmenee myös siten, että huoltaja on puhumaton, koska puhuminen olisi riski tulla nöyryytetyksi tai paljastuneeksi. (Walker 2011, 454.)

Tutkielman rajoitteita miettiessä lienee tarpeen pohtia aineiston hankinnan pulmia, joka johti siihen, että käytin työssä kolme saman kirjoittajan artikkelia. Näin ollen tulokset olivat todennäköisesti kolmessa aineistossa siksi niin samankaltaisia. On myös hyvä ottaa huomioon, että käyttämäni aineisto liittyi Englannin lastensuojeluun, joten suomalaista lastensuojeluprosessia ja huoltajien häpeää tarkasteltaessa olisi tuloksissa saattanut olla

eroavaisuuksia. Jatkotutkimusta ajatellen laajentaisin aihetta esimerkiksi sosiaalityöhön liittyvään häpeään tai lastensuojeluun liittyvään stigmaan. Koin myös haasteelliseksi ensimmäisessä opinnäytetyössäni pelkästään englanninkielisen aineiston käyttämisen.

LÄHTEET

Alessandri, S.M. & Lewis, M. (1996) Differences in pride and shame in maltreated and nonmaltreated preschoolers. *Child Development*, 67, 1857–1869.

Brown, Brené (2003) Shame resilience theory: a grounded theory study on women and shame. *Families in Society: The journal of contemporary social services* 87(1), 43–52.

Eronen, Tuija. (2009) Häpeän säätely ja suhteissa olo, 193. Teoksessa Bardy, M. (toim.): Lasten- suojelun ytimissä. Tampere: Juvenes Print.

Gibson, Matthew (2016) Children and Youth Services Review. Constructing pride, shame, and humiliation as a mechanism of control: A case study of an English local authority child protection service. University of Birmingham, Edgbaston, B15 2TT, United Kingdom

Gibson, Matthew (2013) *Shame and guilt in child protection social work: new interpretations and opportunities for practice*. University of Birmingham, Edgbaston, Birmingham B15 2TT, UK

Gupta, Anna (2015) Voices from the frontline. Poverty and shame – messages for social work. Royal Holloway, University of London, UK

Heinonen, Anna (2016) Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Maritta, Hänninen, Kaija, Jouttimäki Kaija, Lehto-Lundén Tiina, Salovaara Petra, Veistilä Minna (2016) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus.

Ikonen, Pentti & Rechartt Eero (2012) Thanatos, häpeä ja muita tutkielmia. Tallina: Printon Trukikoda

Kettunen, Paavo (2011) Kätkeyty ja vaiettu. Suomalainen hengellinen häpeä. Helsinki: Kirjapaja.

Kettunen, Paavo (2014) Häpeästä hyväksyntään. Helsinki: Kirjapaja.

Korkeila, Jyrki, Joutsenniemi, Kaisla, Sailas, Eila, Oksanen, Jorma (2011) Irti Häpeäleimasta. Helsinki: Duodecim.

Malinen, Ben (2012) Häpeän monet kasvot. Kirjapaja: Helsinki.

Munford, Robyn (2009) Shame and recognition: Social work practice with vulnerable young people. Palmerston North, New Zealand: School of Social Work, Massey University,

Salminen, Ari (2011) Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf. Viitattu 30.4.2022.

Scheff, Thomas (2000) Shame and the Social Bond: A Sociological Theory 18 (1), 84-99.

Smithson, Rosie & Gibson, Matthew 2015. Less than human: a qualitative study into the experience of parents involved in the child protection system. Child & family social work.

Svenlin, Anu-Riina. Perhesosiaalityön perusteet. Luento 21.5.2021. Luento taltioitu 2020. Kokkolan yliopistokeskus. Viitattu 7.7.2022.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Internet sivusto. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lapset-nuoret-ja-perheet/lastensuojelu/lastensuojelu>. Viitattu 5.7.2022.

Viljamaa, Janne (2018) Hirveä häpeä. Suomalainen häpeä ja kuinka siitä pääsee eroon.

Viljanen, Valtteri (2011) Häpeän filosofiasta. Teoksessa Korkeila, Jyrki, Joutsenniemi, Kaisla, Sailas, Eila, Oksanen, Jorma (2011) Irti Häpeäleimasta. Helsinki: Duodecim.

Walker, Jim. (2011) The relevance of shame in child protection work. Journal of Social Work Practice, 25 (4), 451–463.